

Globalizáció és felzárkózás

Átalakuló gazdaságok a recessziótól a növekedésig – II. rész

GRZEGORZ W. KOLODKO

Az átalakulási recesszió Kelet-Európában és a volt Szovjetunióban a vártnál jóval hosszabb ideig tartott. Ez egyrészt a múlt örökségének, másrészt az elkövetett gazdaságpolitikai hibáknak tudható be. A strukturális reformoknak és a fokozatos intézményépítésnek köszönhetően a poszt-szocialista gazdaságok elindultak a kilábalás útján, és egyes országok bizonyos lendületet is gyűjtöttek a gyors növekedéshez. Lehetséges, hogy a szélesebb értelemben vett globalizációs folyamatot kihasználva egy vagy két generáció múlva számos ilyen fejlődő piacgazdaság képes lesz felzárkózni a fejlett ipari országokhoz. A cikk első részében az átalakulás eddigi tapasztalatait elemző fejezeteket közöltük, a második rész a jövőről szóló megfontolásokat tartalmazza.

VI. Külső sokkok és a felzárkózási folyamat

Széles körben elfogadott az a meggyőződés, hogy a poszt-szocialista országok piacgazdaság felé történő elmozdulása hatékonyabb elosztást és versenyképességet kell, hogy eredményezzen. Ez pedig bizonyos idő múlva növekvő kibocsátáshoz és javuló életszínvonalhoz vezet. A cél eléréséhez azonban nem elegendő az átmenet előtti kibocsátási szint elérése, hanem a gyors és fenntartható növekedési pályára is rá kell állni. Csak ekkor van esély a felzárkózásra, ami az átmeneti gazdaságok és a gazdagabb ipari országok közötti szakadék megszüntetésének fokozatos és hosszan tartó folyamatát jelenti.

Amikor a jövőbe tekintünk, mindig jelen van a kísértés, hogy azt feltételezzük, hogy minden jól lesz. Ez a fajta optimizmus érthetőnek tűnhet a politikusok esetében, mivel ők mindig azt képzelik, hogy tudják, mit kéne tenni, és hogy a kedvezőtlen külső sokkok, amelyek lehetetlenné teszik ambiciózus terveik végrehajtását, nem fognak bekövetkezni. Sajnos igen gyakori, hogy ezek a feltételezések nem fenntarthatók. Ebből következik, hogy a

jövő ritkán olyan fényes, mint amilyenek pár évvel ezelőtt látszott. A tapasztalatok ellenére a várakozások újra és újra túl optimistának bizonyulnak. A posztszocialista gazdaságok és vezetők sem jelentenek kivételt e szabály alól. Hozzá lehet tenni, hogy a nemzetközi szervezetek is ugyanezt a magatartási mintát követik, vagy legalábbis ezt tették jó néhány éven keresztül (World Bank, 1997). Sőt, az átmenet kezdeti időszakában nagy hatással voltak az átmeneti gazdaságok túl optimista várakozásaira.

Nincs semmi baj az optimista várakozásokkal abban az esetben, ha azok egyrészt csak a tudáson és a strukturális politika iránti egészséges elkötelezettségen, másrészt a történelmi tapasztalatokból levont helyes következtetéseken alapulnak. Másképp a túlzott optimizmus nagymértékű tudatlanságot eredményez, és ez mindig gátolja a növekedést és annak fenntarthatóságát. Így az átalakuló gazdaságok felzárkózással kapcsolatos megfontolásainál mindig figyelembe kell venni az országok saját tapasztalatait, csakúgy, mint más országok növekedési folyamatának tulajdonságait.

Ami a tapasztalatokat illeti, világosan meg kell érteni, hogy egyes országok – valójában nagyon kevesen – miért termelnek 1999–2000-ben többet, mint 1989–1990-ben, míg mások még mindig képtelenek erre. Vagy más szavakkal, fel kell tennünk azt a kérdést, hogy milyen mértékben fognak a jövőben a kelet-európai és a FÁK-régió egyes fejlődő gazdaságainak növekedési ütemei egymástól eltérni? Lehetnek olyan nagyok a különbségek, mint amilyenek az utóbbi évtizedben voltak? Ez nehezen elképzelhető, mert a növekedési ütemek szóródásának páratlan okai voltak, amelyek igen valószínűtlen, hogy megismétlődnek.

Először is, történtek helyi katonai összecsapások. Azok az országok, amelyek ilyen szerencsétlen helyzetbe kerültek, nyilvánvalóan elveszítették termelésük jelentős részét. Jelentős veszteségeket szenvedett el hadműveletekből kifolyólag különösen Örményország, Azerbajdzsán, Grúzia, Moldávia és Tádzsikisztán a FÁK-régióból, és a kelet-európai régióból számos balkán ország. Katasztrofális veszteségnek könyvelhetjük el, hogy Horvátországban 1991-ben egyetlen év alatt nem kevesebb mint 21,1 százalékkal, Örményországban 1992-ben 52,6 százalékkal, Tádzsikisztánban 1994-ben 18,9 százalékkal vagy Jugoszláviában 1999-ben 37,3 százalékkal csökkent a GDP. Egyes helyeken a helyzet továbbra sem stabilizálódott, a jövő bizonytalan maradt. A várakozásokat illetően egyetlen előrejelzés sem számol ilyen jellegű konfliktusokkal, de ez nem olyan magától értetődő. Ha az átmenet a következő évtizedekben békésen halad előre – és ennek érdekében mindent meg kell tenni –, akkor pusztán emiatt a GDP növekedésére számíthatunk. Az 1990-es években egyes országokban, ahogy véget értek a katonai összecsapások, a kibocsátás gyors növekedésnek indult. De ha a regionális konfliktusok folytatódnak, akkor az alacsony termelékenység és a válság éveken át elhúzódik.

Másodszor, a külső sokkok további nehézségeket okoztak. Közülük is a volt Szovjetunió összeomlását követő sokk kiemelkedően nagy volt. Már emiatt is a FÁK-régió országai által elszenvedett átalakulási válság jóval súlyosabb volt, mint a kelet-európai régió országaiban. A volt Jugoszlávia szétszakadása is nagy megrázkódtatást eredményezett. Jelentős, de szerényebb következményekkel járt a KGST, a szocialista országok kereskedelmi szövetségének szétbomlása. Nemrégiben, az 1998–1999-es orosz pénzügyi válságot követő „fertőzés” megmutatta, hogy a FÁK-országok különösen érzékenyek régiójuk azon országaiban bekövetkező válságokra, amelyekkel szoros kapcsolatokat tartanak fenn. Ugyanakkor a tőkeimport származási helyének fokozatos diverzifikációjával a

kereskedelmi partnerek ilyen jellegű érzékenysége feltehetően csökkenni fog. Mindig megmarad azonban a növekedési kilátásokat veszélyeztető külső sokk kockázata. Így meg kell teremteni a negatív külső sokkok hatását kiküszöbölő védelmet.¹

Harmadszor, bizonyos események egyszerre bizonyulnak jó és a rossz hírnek. Léteznek olyan gazdaságok, főleg a FÁK-országok körében, amelyek nagymértékben függnek egy adott nyersanyag világpiaci árfolyamától. Például Türkmenisztán esetében a földgáz és az olaj, Azerbajdzsán esetében az olaj, Üzbegisztánban a gyapot és az arany, Ukrajnában a nyers érc igen meghatározóak az ország jövedelme szempontjából. Ugyanilyen az olaj Oroszország esetében. Anélkül, hogy jobban megvizsgálánk a fenti nyersanyagok árfolyamának ingadozását, lehetetlen megmagyarázni a növekedési ütem oly mértékű változásait, mint amikor Türkmenisztánban 1998 és 2000 között mínusz 26,1-ről például 17 százalékra, vagy amikor Azerbajdzsánban 1995 és 1997 között mínusz 11,8-ról például 5,8 százalékra ugrott a növekedési ráta. Azoknak az országoknak, melyeknek jövedelme az olaj és a gáz exportjától függ, negatív sokkot jelentett, amikor ezen nyersanyagok világpiaci ára 25 év óta a legalacsonyabb szintre zuhant. Ugyanakkor pozitív sokkot jelentett az importőr országoknak, beleértve a kelet-európai gazdaságok többségét. A cserearány javulásán keresztül ezek az áringadozások pozitív irányban hatnak az importőr országok növekedési ütemére.

Negyedszer, a posztoszocialista országokban nemcsak a piacgazdaság, hanem a demokrácia is fejlődik. Ez önmagában is érték, de ugyanakkor igen komplex módon összekapcsolódik a gazdasági növekedés folyamatával. Nincs nyilvánvaló kapcsolat sem a piac és a demokrácia (Alesina, 1997), sem a marketizáció, vagyis a piacgazdaságba való átmenet folyamata és a demokratizáció, vagyis a demokráciába való átmenet folyamata között. Léteznek például gyorsan és tartósan növekvő gazdaságok demokrácia nélkül, és léteznek hosszan tartó válsággal küzdő országok autoritáriánus rezsim alatt. Számos példája van a demokráciával párosuló gyors növekedésnek, csakúgy, mint az ellenkezőjének, amikor a demokrácia lassú növekedéssel párosul. Ugyanakkor, még akkor is, ha a demokratizáció göröngyös útja bizonyos átalakuló országokban nem kedvez a gazdasági növekedésnek azonnal, hosszabb távon egyértelműen pozitív a hatása. Ebből a szempontból, a demokrácia elősegíti a növekedést, mivel korrigálja a politikai túlzásokat. Természetesen a demokrácia jobban működik, ha a piac jobban teljesít – csakúgy, mint fordítva.

Ötödször, bizonyos esetekben a kibocsátás rendkívüli visszaesését a megfontolt makrogazdaság-politika hiánya okozta. Nagyon jó példa lehet erre Albánia tisztességtelen piramisjátékának balsikere vagy az orosz pénzügyi válság, de történt számos meggondolatlan és rossz gazdaságpolitikai döntés más országban is. Ami a jövőt illeti, a piac és a demokrácia intézményrendszerének felnötté válása következtében okkal számíthatunk ésszerűbb gazdaságpolitikára. Így az intézményrendszer kialakulásának előrehaladása hozzá fog járulni a viszonylag magasabb növekedési ütemhez.

---

¹ A strukturális reformok és a „Stratégia Lengyelországnak” elnevezésű fejlesztési program végrehajtása (1994–1997) idején létezett egy speciális, a pénzügyminiszter és a miniszterelnök-helyettes vezetésével működő munkacsoport, amely a negatív külső sokkokat előre jelző korai jelzőrendszer (early warning) és a sokkok esetén szükséges megfelelő gazdaságpolitikai reakció kidolgozásával foglalkozott, különös tekintettel a pénzügyi piaci liberalizációból fakadó kockázatok kezelésére. Ez a kis csapat igen diszkréten, a nyilvánosság kizárásával dolgozott, ami a sikeresség kulcsfontosságú feltétele volt.

Míg a fent ismertetett öt érv mind múltbeli tapasztalatokon alapul, léteznek olyanok, amelyek a világgazdaságban jelenleg zajló folyamatokhoz kapcsolódnak, és ígéretesek lehetnek a gyors és fenntartható növekedési kilátások tekintetében (*Fischer – Sahay – Vegh* 1997). Ilyen háttér mellett jogosan várhatjuk azt, hogy a fejlettebb országokhoz történő felzárkózás valóban végbemehet.

Az első érv az, hogy a technológiai fejlődéshez történő felzárkózás folyamata globális szinten jelentős lökést kap. A fejlettebb gazdaságokból a felzárkózó országok felé irányuló technológiai transzfer hozzájárul a versenyképesség növekedéséhez minden fejlődő országban. Ha a makroökonómiai fundamentumok egészségesek és a pénzügyi stabilizáció megtörtént, és a politikai intézményrendszer jól működik, akkor a technológiai transzfer jelentős növekedésgyorsulást eredményez. Pontosán ez az a terület, ahol a felzárkózás folyamata a leglátványosabb és a leggyümölcsözőbb. Okkal feltételezhetjük, hogy az átalakuló gazdaságokban hosszú távon *ceteris paribus* legalább egy százalékpontos növekedésgyorsulást eredményez ez az egy tényező. A technológiai transzfer következtében gyorsabban nő a munkaerő képzettsége, mint a képzés költsége, így a bérek nőnek. Ebből következik, hogy a hatékonyabbá váló termelés aránya a kevésbé fejlett országokban magasabb lesz, mint a globális átlag. Igaz ez az átalakuló országok esetében is.

A felzárkózási folyamatnak ez a mechanizmusa már beindult, ugyanakkor nehéz észrevenni az összehúzódas – kilábalás – növekedés sorozatot befolyásoló bonyolult változások kavalkádjában. Ha a globális technológiai forradalom nem a jelenlegi fázisában tartana és nem létezne know-how transzfer, az átalakulási válság akár még mélyebb és hosszabban tartó, a kilábalás még gyengébb és a növekedés még lassabb lehetne. Az új technológiák és a know-how terjedése javítja a munkaerő képzettségét. Sajnos ezzel párhuzamosan zajlik a *brain drain* káros folyamata, amely csökkenti a versenyképességet és a kutatások kiterjesztésének lehetőségét. Ez ellen a veszély ellen lépni kell, a humán tőke jobb megfizetésével, illetve a humán tőkébe történő nagyobb mérvű befektetésekkel. Különösen a működőtőke beáramlása hat a humán tőke kiáramlása ellenében. A legtöbb tőkét vonzó országokban, például Magyarországon és Lengyelországban már a képzett munkaerő nettó beáramlása a jellemző, ami azt jelenti, hogy képzettebb munkaerő áramlik az országba be, mint ki. Ez jót tesz a jövőbeni növekedésnek.

A második érv a világgazdasági integráció folyamatához kapcsolódik. Az átalakulás nemcsak nélkülözhetetlen része a globalizációnak, de a poszt-szocialista országok lehetőségeit kapnak arra, hogy a globalizáció több sínen futó folyamatának legnagyobb haszonélvezői legyenek. Ugyanakkor ebben a tekintetben a helyzet összetettebb és a geopolitikai adottságok jobban számítanak. Legjobb helyzetben az Európai Unióba való belépésükről tárgyaló kelet-európai országok vannak. Először a Cseh Köztársaság, Észtország, Magyarország, Lengyelország és Szlovénia, majd később Bulgária, Lettország, Litvánia, Szlovákia és Románia, azt követően Horvátország növekedési potenciáját jelentősen megnöveli a csatlakozás. Ezek az országok – az EU-ban megfigyelt szabályokkal összhangban – gyors ütemben fejlesztik intézményrendszerüket, mindez javítja hosszú távú növekedési potenciájukat. Ráadásul ezek az országok magasabb működőtőke-beáramlásra számíthatnak. Valójában a jövőbeni EU-tagságukra vonatkozó várakozások már jelenleg nem elhanyagolható mennyiségű működő tőkét vonzottak.² A Nyugat-Európából Kelet-Európába irányuló erőforrástranszfer a növekedés katalizátoraként működik, ezért az EU-hoz való csatlakozás folyamata hosszú távon fel kell, hogy gyorsítsa a növekedés ütemét, akár egy százalékponttal vagy még többel is.

A harmadik érv a gazdasági és pénzügyi problémák jobb megértéséhez kapcsolódik. Bár egyelőre nem annyira megbecsült, mint a technológiai forradalom, ez az előrelépés is hozzájárul a felzárkózáshoz, mivel a makro- és a mikroökonómiai menedzsment jelenleg jóval összetettebb kihívást jelent, mint a múltban (*Kozminski*, 1993). A tapasztalatok azt sugallják, hogy mind politikai, mind kulturális okokból csak bizonyos késéssel lehet a tudást a gyakorlatban kamatoztatni, de a „csinálva tanul az ember” elv már jól működik. Bár lehetetlen mérni, de ez is feltétlenül hozzájárul a növekedés ütemének javulásához.

Végül a negyedik érv az, hogy az intézményrendszer kiépülése hozzájárul a múltból örökölt, illetve az átmenet korai szakaszában keletkezett strukturális akadályok és torzulások megszüntetéséhez. Ennek következtében nő a munkaerő termelékenysége és a gazdaság hatékonysága.

Szóval joggal feltételezhetjük, hogy az átalakuló gazdaságok gyorsabban fognak nőni, mint a világgazdaság és a fejlett ipari országok, és bizonyos idő múlva felzárkózhatnak az utóbbi csoporthoz. A felzárkozási elmélet beteljesülése ugyanakkor támogatást igényel. Különböző kulturális, politikai és intézményi tényezőknek kell kialakulnia és speciális feltételeknek kell teljesülnie ahhoz, hogy a felzárkozás mechanizmusa teljesen beinduljon. Az átmenet első évtizede után úgy tűnik, hogy számos országban, ha még nem is mindegyikben, ezek a tényezők és feltételek – legalábbis bizonyos mértékig – biztosítva vannak. Ilyen háttér

---

² Az 1989–99-es időszakban beáramlott 104 milliárd USD működő tőkének körülbelül 55 százaléka öt, az átalakulásban és az EU-hoz való csatlakozási tárgyalásban legelőrébb tartó kelet-európai országba áramlott be, vagyis a Cseh Köztársaságba, Észtországba, Magyarországra, Lengyelországba és Szlovéniába. Közülük a legnagyobb, Lengyelország körülbelül az összeg 20 százalékát vonzotta be. Ami a kelet-európai térségbe beáramló teljes FDI-t illeti, ez az öt ország a beáramlott működő tőke 77 százalékát vonzotta magához, míg Lengyelország egyedül majdnem 30 százalékot mondhatott magáénak. Fontos hangsúlyozni, hogy ezekben az esetekben a tőkeáramlás gyakorlatilag a nettó beáramlást jelenti, mivel kifelé irányuló FDI valójában nem létezik ezekben az országokban. Természetesen csak akkor, ha az Oroszországból kiáramlott tőkét figyelmen kívül hagyjuk. Ha ezt figyelembe vesszük, akkor a teljes KE és a FÁK-régió nettó tőkeáramlása az átmenet első évtizedében negatív. Ez annyit jelent, hogy több tőke hagyta el a régiót, mint amennyit oda befektettek, ennek a kilábalás és a növekedés tekintetében összes káros következményével.

mellett lehetségesnek tűnik felvázolni különböző felzárkózási scenáriókat, illetve az optimista scenáriók megvalósítását segítő politikai ajánlásokat.

VII. Négy scenárió a hosszú távú növekedésre 2050-ig

Az átalakulást tekinthetjük egy kísérletnek, amelyben a világgazdaság egy része az egyik fejlődési modellről egy másikra áll át. A közelmúlt recessziós időszakát megelőzően – bár a korai expanzió a tervgazdaságra jellemző növekedési ciklusok mentén zajlott – mindegyik gazdaság növekedett. Amíg az 1980-as évek második felében el nem veszítették a lendületet, ezek az országok közeledtek a fejlettebb régiókhoz. A következőkben azt feltételezzük, hogy a hosszú távú növekedés az üzleti ciklusok ingadozásaiból származtatható trend mentén fog végbemenni. Így a posztoszocialista gazdaságok ciklikus növekedésének lényege megváltozik. Nem egy olyan rendszerből mozdulnak ki, ahol nem volt növekedés (mivel volt – nem is olyan lassú – növekedés), és nem egy olyan rendszer felé, ahol a növekedés magától értetődően folytatódik és automatikusan jobb jellemzőkkel bír. Ugyanakkor ennek kell történnie.

Különböző prognózisok léteznek az elkövetkező évekre. Történetesen egyetlen előrejelzés sem számít egyetlen átalakuló országban sem a kibocsátás további csökkenésére. Csak néhány esetben prognosztizálták a kibocsátás visszaesését, és csak egyetlen évre. Természetesen feltételezve, hogy a fejlődés békés úton halad és a komoly külső sokkok is elkerülhetők. De a szerencsétlenséget nem lehet *a priori* kizárni. 2003–2004-ben a GDP-mutató kevésbé lesz lehangoló, mint most, de nem is lesz olyan impresszív, mint ahogy azt egyesek szeretnék látni. 2004-ben a 27 országból csak hét vagy nyolc esetében lesz a GDP magasabb az 1989-es szintjénél. A sor másik végén, másik nyolc országban a kibocsátás még mindig az 1989-es GDP-szint kétharmada alatt lesz. Mindez 15 évnyi átmenet eredménye. (*1. táblázat*)

1. táblázat

Reál GDP-index, előrejelzés 2003–2004-re

	1999-es index	Növekedési ütem					2003-as, illetve 2004-es index*	
	1989=100	2000	2001	2002	2003	2004	1999=100	1989=100
Lengyelország	121,6	4,8	5,1	5,5	5,8	4,9	129,0	156,8
Szlovákia	101,5	3,8	4,6	6,4	6,0	6,9	130,9	132,9
Szlovénia	107,6	4,0	3,9	4,2	4,1	4,8	122,8	132,2
Albánia	92,5	7,0	6,7	8,3	6,9	6,5	140,8	130,2
Magyarország	99,2	5,3	5,2	5,4	5,1	5,5	129,5	128,4
Cseh Köztársaság	94,7	2,6	3,6	4,8	4,7	4,4	121,8	115,3
Üzbegisztán	92,3	3,8	-1,0	2,2	3,8		109,0	100,6
Horvátország	77,2	2,6	3,5	4,4	4,8	4,7	121,6	93,9
Románia	73	5,3	5,4	5,3	5,0	4,6	128,4	93,7
Észtország	75,7	5,5	5,5	5,1	4,5		122,2	92,5
Macedónia	72,0	4,8	5,5	5,0	4,5	3,6	125,7	90,5
Bulgária	66,8	4,1	5,0	5,2	4,7	4,4	125,7	84,0
Litvánia	65,4	5,3	5,3	5,7	5,2		123,3	80,6
Belorusszia	78,2	-8,1	1,7	3,1	5,7		101,9	79,6
Litvánia	60,1	4,9	4,8	5,5	5,3		122,1	73,4
Kazahsztán	60,2	3,3	4,5	5,9	6,1		121,3	73,0
Kirgizisztán	60,4	4,5	4,1	4,2	4,4		118,3	71,5
Azerbajdzsán	45,2	7,3	9,1	9,7	9,0		140,0	63,3
Türkmenisztán	51,2	5,3	5,1	5,0	6,1		123,3	63,1
Oroszország	56,1	2,2	2,7	2,0	3,4		110,7	62,1
Örményország	42,5	6,2	6,9	7,1	7,2		130,3	55,4
Tádzsikisztán	44,1	5,0	5,1	5,0	5,9		122,7	54,1
Grúzia	33,8	8,0	7,8	7,8	7,5		134,9	45,6
Ukrajna	35,7	0,2	3,3	3,9	4,6		112,5	40,2
Moldávia	30,5	3,7	4,7	5,6	6,1		121,6	37,1
Bosznia-Hercegovina	n. a.	6,1	4,6	3,8	3,1	3,7	123,2	n. a.
Jugoszlávia	n. a.	15,4	13,2	10,9	8,1	5,9	165,8	n. a.

* 2003 a volt Szovjetunió országaira (VSZU), 2003 a kelet-európai országokra (KE.)

n.a.: nincs adat

Forrás: Az 1999-ről lásd a 3. táblázatot a cikk I. részében. A 2000–2004-re vonatkozó előrejelzések a PlanEcon 1999a and 1999b forrásokból származnak.

Egyes esetekben a devizaárfolyamok instabilitásából fakadóan a nemzeti valuta relatív értékének változásával a dollárban mért GDP csökkenést mutat, miközben a kibocsátás valójában nőtt.³ Éppen ezért indokolt az egy főre eső GDP vásárlóerő-paritáson alapuló becslésének közelebbi vizsgálata. Ezt a mutatót a felzárkózási folyamat kiindulópontjának illene tekinteni (2. táblázat).

³ Például ez történt Lengyelországban 1999-ben, mikor a folyó dollárárfolyamon becsült GDP 2,1 százalékkal csökkent, míg reálértelmenben, változatlan áron, hazai valutában mérve körülbelül 4 százalékkal növekedett.

A vásárlóerő-paritáson (VEP) mért egy főre eső GDP 1999-ben és 2003-ban, illetve 2004-ben*

	1999	2003, illetve 2004	Növekedés	
			VEP dollárban	százalékban
Szlovénia	14267	17344	3077	21.6
Észtország	9096	16048	6952	76.4
Cseh Köztársaság	9472	11442	1970	20.8
Szlovákia	8395	10954	2559	30.5
Magyarország	8063	10648	2585	32.1
Horvátország	8284	9528	1244	15.0
Lengyelország	7232	9255	2023	28.0
Litvánia	6341	7877	1536	24.2
Belorusszia	5722	5737	15	0.3
Oroszország	4539	5087	548	12.1
Bulgária	3758	4796	1038	27.6
Litvánia	3680	4520	840	22.8
Románia	2962	3837	875	29.5
Örményország	2842	3662	820	28.9
Macedónia	2897	3423	526	18.2
Türkmenisztán	2891	3376	485	16.8
Kazahsztán	2482	3028	546	22.0
Jugoszlávia	1828	3027	1199	65.6
Üzbegisztán	2612	2721	109	4.2
Azerbajdzsán	1970	2689	719	36.5
Ukrajna	2348	2641	293	12.5
Grúzia	1950	2570	620	31.8
Kirgizisztán	2211	2472	261	11.8
Moldávia	1745	2104	359	20.6
Albánia	1474	2025	551	37.4
Tádzsikisztán	748	848	100	13.4

* A VSZU országaiban a 2003-as, a KE régió országai esetében a 2004-es adatok szerepelnek.

Forrás: PlanEcon 1999a és 1999b.

Érdekes jelenség, hogy szemben az EU-val és más fejlett piacgazdaságokkal, az átalakuló gazdaságokban jelentős különbség van a folyó áron és a vásárlóerő-paritáson (VEP) számolt GDP-k között. Az átalakuló országok világgazdaság felé történő nyitása és az integrációs folyamat csökkentette ezt a különbséget, de az még mindig fennáll. Ezért az átalakuló gazdaságok valutája hosszú ideig tartó reál-felértékelődési folyamaton fog átmenni.⁴ Valójában ez a folyamat már elkezdődött. Még ha időről időre egyes átalakuló országok valutája le is értékelődik – a leértékelés néha valóban látványos eszköz –, az nem mond ellent egy hosszú távú felértékelődési folyamatnak.

⁴ A le- és felértékelés kérdésköre el fog tűnni a politikai eszköztárból, amint az adott ország csatlakozni fog az EU-hoz és elhagyja saját nemzeti valutáját. Ez a valutatanács rendszerű országoknak lesz a legegyszerűbb – mint például Észtország. Ebben az esetben egyszerűen át kell térni a DEM-ről (vagyis az általuk használt horgony denominációról) az euróra. Hosszabb távon minden új kelet-európai EU-tag csatlakozni fog az eurózónához.

Ezek az adatok jobban tükrözik a fejlettség és az életszínvonal jelenlegi szintjét. Így ezek az adatok mutatják meg leginkább azt a pontot, ahol ezek a gazdaságok és társadalmak valójában vannak, és nem a folyó árfolyamon mért egy főre eső GDP. Ha az utóbbit elemezzük például Oroszország esetében, akkor – a piaci árfolyamon körülbelül 1500 dolláros egy főre eső GDP-jével – kiderül, hogy ez csak 13 százaléka a Szlovén GDP-nek. Oroszország azonban minden hátrányával együtt sincs ennyire lemaradva. A jövőben, a pénzügyi stabilizáció előrehaladtával, a rubel reál-felértékelődésével és természetesen az orosz gazdaság fejlettebb posztszocialista országokét meghaladó ütemű növekedésével párhuzamosan ez a különbség fokozatosan csökkenni fog.

Hol lesznek ezek a posztszocialista országok egy vagy két generáció múlva? A hosszú távú növekedési és így a fejlett ipari országokhoz való felzárkózási képességüket tekintve a posztszocialista gazdaságok négy csoportját különböztethetjük meg.

Az első csoportot nevezhetjük „a nyerőknek”. Ebben a csoportba olyan gazdaságok tartoznak, akik nagyon hosszú távon képesek a fejlett országokénál legalább kétszer magasabb növekedési ütemet fenntartani. Viszonyítási alapként használhatjuk a EU közelmúltban realizált növekedési ütemét. Bár a jövőbeni növekedési ütemet ebben az esetben sem ismerjük, feltételezhető, hogy mindent összevéve az 1997–2000 között realizált szinten, vagyis 2,5 százalék körül fog maradni. Ez azt jelenti, hogy a következő évtizedekben az éves növekedési ütem 5 százalék körül lesz, és általában négy és hat százalék között fog ingadozni.

A második csoportba tartozó országok, nevezzük őket „egyenletes teljesítményt nyújtóknak” körülbelül az EU-éval megegyező, azt kissé meghaladó ütemű növekedést lesznek képesek fenntartani, így növekedési ütemük átlagosan három százalék körül fog ingadozni, a kettő és a négy százalék között ugrálva. Ennek eredményeképpen ezek az országok nem – vagy ha igen, akkor nagyon lassan – fognak felzárkózni az európai gazdaság legfejlettebb részéhez. Ebből következik, hogy a két csoport relatív távolsága csak szerényen fog változni, de az eltérő bázisból adódóan az abszolút távolság tovább fog nőni. Hasonlóan, a „nyerők” és a második csoport között fennálló fejlettségbeli különbség (development gap) nőni fog.

A harmadik, a „lusták” csoportjába tartozó országok, mivel képtelenek az átalakulást a saját hasznukra fordítani, hosszú távon még az EU-gazdaságoknál és a második csoportnál is alacsonyabb ütemben fognak bővülni. Hosszú távú növekedési ütemük nem fogja meghaladni a két százalékot, vagy még ennél is alacsonyabb szinten marad. Így a jövőben a más átalakuló országcsoporthoz viszonyított relatív jövedelmük alacsonyabb lesz, mint az ezredfordulón volt. Számos indoklás van arra nézve, hogy az egész posztszocialista régió tartós növekedésnek indul, ugyanakkor nem lenne bölcs azt feltételezni, hogy a kedvezőtlen körülmények és politikák egybeesése a legrosszabb esetekben nem fog időről időre újabb recesszióhoz vezetni. Ennek megfelelően hosszú távú növekedésük akár nagyon lassú is lehet.

Végül van egy negyedik csoport, vagy legalábbis megvan az esélye annak, hogy lesz egy ilyen csoport, az „élenjárók” csoportja. Ezek az országok a kedvező körülmények és a jó gazdaságpolitika szerencsés egybeesésének köszönhetően az EU-belinél háromszor magasabb átlagos növekedési ütemet fognak produkálni, vagyis 7,5 százalékot. Miközben

kibocsátásuk évente 6 és 9 százalék közötti ütemben bővül, megközelítik az EU színvonalát és egyre nő a távolság köztük és a többi poszt-socialista ország között.

A fentiek általános gondolatok az eltérő ütemű növekedéssel kapcsolatban. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy minden gyorsabb ütemben növekvő ország nagyobb kibocsátást és így magasabb életszínvonalat élvezhet, mint a lassúbb ütemben bővülő országok. Hosszabb távon azonban ennek kell történnie. Ugyanakkor a felzárkózási folyamat logikájából adódóan jó néhány évig történhet ennek az ellenkezője. Ez azt jelenti, hogy a 2000-ben alacsonyabb kibocsátási szintről induló országok, mint a FÁK-régióbeli Azerbajdzsán vagy a kelet-európai Albánia, annak ellenére, hogy gyorsabb ütemű növekedést fognak felmutatni, mint mondjuk, Észtország vagy Szlovénia, még éveken keresztül viszonylag alacsonyabb szintű jövedelemmel rendelkeznek.

Azerbajdzsánban a vásárlóerő-paritás alapján számolt egy főre eső GDP-t 1999-ben körülbelül 1970 dollárra becsülték, míg Észtországban ugyanez a mutató majdnem ötször magasabb, 9096 dollár. Ilyen háttér mellett, annak ellenére, hogy Azerbajdzsánban 2000 és 2003 között a GDP átlagosan 7 százalékkal, míg Észtországban 4,1 százalékkal fog nőni évente, az abszolút kibocsátási szint feltehetően magasabb marad az utóbbiban.

Albánia és Szlovénia esetében a vásárlóerő-paritás alapján számolt egy főre eső GDP rendre 1474 és 14267 dollár, míg a várt növekedési ütem 7,1 és 4,2 százalék. Így a fenti kategorizáció keretei között maradván, nem meglepő, hogy Azerbajdzsán és Albánia bejutott az „élenjárók” csapatába, míg a fejlettebb Észtország és Szlovénia csak a „nyertesek” közé került, és ott is csak a csapat végére. (3. táblázat)

Ezeket az előrejelzéseket a közelmúlt extrapolálásán és a jövőbeli politikai reformokkal kapcsolatos feltételezéseken alapuló passzív scenáriókként kell értelmeznünk. A közelmúlt előrejelzései gyakran kevésbé optimisták, mint a néhány évvel ezelőttiek. A hangulatváltozás oka a negatív külső sokkokban keresendő, amelyek nemcsak a reálgazdaságot, hanem jóval inkább a várakozásokat és a gondolkodásmódot is befolyásolták. Ezért megtörténhet, hogy – szemben a kilencvenes évek elejével – jelenleg a túlzott pesszimizmus a jellemző.

Ugyanakkor az is igaz, hogy az orosz „válság a válságban” és annak 1998-as pénzügyi tetőzése nemcsak számos FÁK-köztársaságot, hanem az Oroszországgal fennálló kereskedelmi kapcsolatoknak köszönhetően más gazdaságokat is hátrányosan érintett, beleértve a korábban gyorsabban növekvő Szlovákiát és Észtországot is. Más országokban, mint például Lengyelországban és Szlovéniában, a növekedés lassulása sokkal inkább az elkövetett politikai hibák eredménye volt. Ami az aktív politikát illeti, ezekben az országokban megfelelő gazdaságpolitikával a növekedési ütemet akár a már elért hétszázalékos szint közelébe is vissza lehetne hozni. Tartósan ilyen magas növekedés mellett ezek az országok az élvonalbeliek csoportjába kerülhetnek. Ez lehetséges és egyben valószínű is. Ebből következően egyes scenáriók optimistább irányba módosulhatnak. Az előrejelzések a gazdaságpolitika függvényei – és nem fordítva.

Ennek megfelelően négy különböző hosszú távú növekedési pálya létezik: a „lusták”, az „egyenletes teljesítményt nyújtók”, „a nyertők” és az „élvonalbeliek” számára. Hova érkeznének 50 év múlva az egyes országok, ha egy bizonyos ideig adott növekedési ütemmel bővülne gazdaságuk? (1. ábra)

A GDP átlagos növekedési üteme a 2000-2003/2004 között*	
<i>„Elenjárók”</i>	
Jugoszlávia	10,7
Albánia	7,1
Azerbajdzsán	7,0
Grúzia	6,2
<i>„Nyerők”</i>	
Szlovákia	5,5
Örményország	5,5
Magyarország	5,3
Lengyelország	5,2
Románia	5,1
Macedónia	4,7
Bulgária	4,7
Litvánia	4,3
Türkmenisztán	4,3
Bosznia-Hercegovina	4,3
Szlovénia	4,2
Tádzsikisztán	4,2
Észtország	4,1
Litvánia	4,1
<i>„Egyenletes teljesítményt nyújtók”</i>	
Cseh Köztársaság	4,0
Moldávia	4,0
Horvátország	4,0
Kazahsztán	4,0
Kirgizisztán	3,4
Ukrajna	2,4
Oroszország	2,1
<i>„Lusták”</i>	
Üzbegisztán	1,8
Belorusszia	0,5

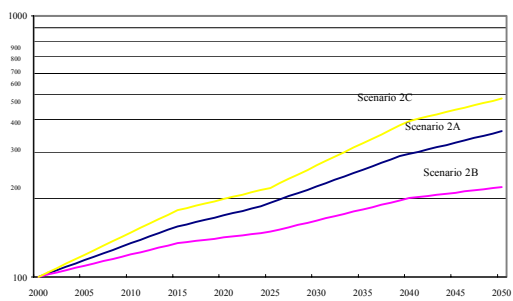
* A VSZU országaiban a 2003-as, a KE régió országai esetében a 2004-es adatok szerepelnek
Forrás: A szerző becslései PlanEcon 1999a és 1999b előrejelzései alapján.

A fent elemzett négy hipotetikus forgatókönyvön belül három alszcenáriót különböztethetünk meg: a mag (*core*) scenáriót (A), a minimum scenáriót (B) és a maximum scenáriót (C). A szélsőséges alszcenáriók azon a feltételezésen alapulnak, hogy a növekedési ütem a teljes fél évszázados időtartamon keresztül a sáv aljához, illetve tetejéhez „ragad”, a *core*-scenárió pedig sávközép melletti növekedést feltételez. (4. táblázat)

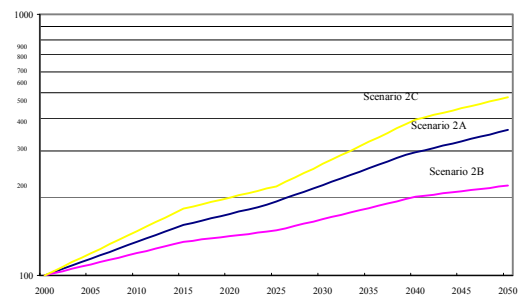
1. ábra

Hosszú távú alternatív növekedési pályák, 2000–2050

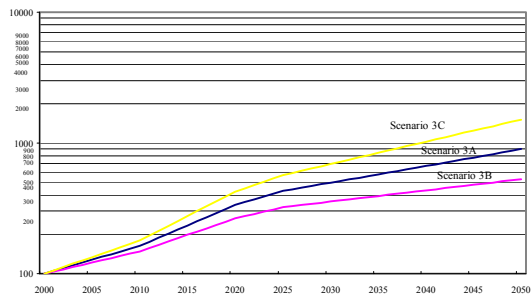
1.1 Az első forgatókönyv szerint

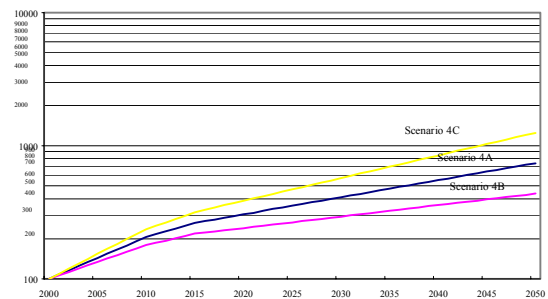
1.2. A második forgatókönyv szerint

1.3. A harmadik forgatókönyv szerint

1.4. A negyedik forgatókönyv szerint

4. táblázat

Az átmeneti gazdaságok felzárkózása a 21. században												
	1A	1B	1C	2A	2B	2C	3A	3B	3C	4A	4B	4C
	„Lusták” (5 év)			„Egyenletes teljesítmény t nyújtók” (15 év)			„Nyerők” (10 év)			„Élvonalbeli ek” (10 év)		
Évek	„Egyenletes teljesítmény t nyújtók” (5 év)	Min.	Max.	„Lusták” (10 év)	Min.	Max.	„Élvonalbeli ek” (10 év)	Min.	Max.	„Nyerők” (5 év)	Min.	Max.
	„Nyerők” (10 év)			„Egyenletes teljesítmény t nyújtók” (15 év)			„Nyerők” (5 év)			„Egyenletes teljesítmény t nyújtók” (35 év)		
	„Egyenletes teljesítmény t nyújtók” (30 év)			„Lusták” (10 év)			„Egyenletes teljesítmény t nyújtók” (25 év)					
2000	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
2005	110	105	110	116	110	122	128	122	134	144	134	154
2010	128	116	134	134	122	148	163	148	179	206	179	237
2015	163	141	180	156	135	180	234	198	276	263	218	317
2020	208	172	241	172	141	199	336	265	424	305	241	385
2025	242	190	293	192	149	220	428	323	567	354	266	469
2030	280	209	356	222	164	267	497	356	690	410	293	571
2035	325	231	433	258	181	325	576	393	840	475	324	694
2040	377	255	527	296	200	395	668	434	1022	551	357	845
2045	437	282	641	327	210	437	774	479	1243	638	395	1028
2050	506	311	780	361	221	482	897	529	1512	740	436	1250

Az első scenárió az instabil fundamentumok, a gyenge intézményrendszer, a nem megfelelő gazdaságpolitikai döntések és a negatív külső sokkok miatt középtávon (5 év) lassú növekedést feltételez. Az ezt követő öt évben a folyamatos intézményépítés, a politikai reformok és a kedvező külső tényezők (például a regionális konfliktusok megszűnése) hatására a növekedés felgyorsulna. Később, egy teljes évtizeden keresztül az intézményrendszer továbbfejlődéséből, a szerzett tapasztalatoknak és tudásnak köszönhetően jobb gazdaságpolitikából következően a gyorsulás lendületet kap. Ezért ezek a gazdaságok bekerülnek a „nyerők” csoportjába, ami azt jelenti, hogy növekedési ütemük a 4–6 százalékos sávba emelkedik. Ezt követően három évtizednyi időszakon, a növekedés az „egyenletes teljesítményt nyújtókra” jellemző, háromszázalékos szintre lassul. Ez azt jelenti, hogy körülbelül egy generáció alatt a nemzeti jövedelem majdnem megkétszereződik és két generáció alatt, 2050-re akár meg is ötszöröződhet. A növekedési ütemek skáláját tekintve az 1B, illetve 1C alszenáriókban a kumulált növekedés lehet jóval alacsonyabb, illetve lényegesen magasabb, mint az 1A *core*-scenárióban (Lásd *1.1-es ábra*). Ez a forgatókönyv leginkább azokra az országokra jellemző, ahol gyengék a fundamentumok, fejletlen az intézményrendszer, késnek a strukturális reformok, nem konzisztens a fejlesztési politika, viszonylag kedvezőtlenebb a geopolitikai elhelyezkedés és bizonyos esetekben közvetlenül, illetve közvetve a helyi feszültségek és összeütközések is közrejátszhatnak. Például Tádzsikisztán a FÁK-régióban, vagy Románia a kelet-európai régióban bizonyos fokig megfelel ennek a scenáriónak. A jövő számos olyan fejleményt hoz majd, amely a valós képet még sokkal színesebbé teszi. Ugyanakkor később ezek az országok is képesek lesznek növekedésük gyorsítására, feltéve, hogy a megfelelő gazdaságpolitikával meg tudnak szabadulni számos olyan strukturális és institutionális akadálytól, amely addig fékezte potenciális növekedésüket.

A második forgatókönyv olyan országokról szól, amelyek csak korlátozottan használják majd ki a piacgazdaság bevezetéséből adódó lehetőségeket. Ebből az okból fakadóan ezek az országok még lassabban bővülnek, mint a tervutasításos rendszerben. Sőt, az alacsony ütemű bővülést a vagyoni különbségek további növekedése kíséri (*Milanovic, 1998, Kolodko, 1999c*). Az első, mintegy 15 évben körülbelül évi háromszázalékos, aztán még alacsonyabb, évi kétszázalékos ütemben fognak bővülni. Ezután, a második generáció időtartama alatt megint 15 évnyi „egyenletes teljesítménynyújtás”, majd tízévnnyi „lustákra” jellemző teljesítmény következhet. Mindez olyan országok esetében valószínű, amelyek még mindig inkonzisztens strukturális reformokkal próbálkoznak és intézményi vákuummal küzdenek. A régi intézményeket már megszüntették, de az újakat még nem alakították ki. Az ilyen hibrid rendszer egyszerűen akadályozza a növekedést és megszünteti a felzárkózás esélyét. Még ha a geopolitikai helyzet segít is és az emberi tőke viszonylag jó minőségű is, a gyenge fundamentumok és az instabil politikai helyzet elbátortalaníthatja a hazai tőkeképződést és visszatarthatja a beáramló külföldi megtakarítások felszívódását. Ezért ez a csoport 2025-ben és 2050-ben pont olyan messze lehet az átlagos globális jövedelemszinttől, mint 2000-ben, mivel a csoport jövedelemszintje nagyon hosszú távon is csak 260 százalékkal bővül (Lásd *1.2-es ábra*). Hogy mely országok tarthatnak ebbe a csoportba, azt döntsék el ők maguk, mivel *a priori* egyikük sem ítéltett ilyen gyenge növekedésre.

A harmadik scenárió által elemzett helyzetben, 10 éven vagy még annál is hosszabb időn keresztül az átlagos növekedési ütem 5 százalék, miközben a növekedési ütem négy és

hat százalék között ingadozik. Ez a scenárió az erős intézményrendszerrel, javuló fundamentumokkal, megfelelő politikai reakciókkal és előrehaladott strukturális reformokkal rendelkező „nyerők” esetében jellemző. Az első szakaszt követő évtizedben a növekedés üteme akár 7,5 százalékra is gyorsulhat, majd középtávon ismét visszaeshet az 5 százalékos szintre. Egygenerációnyi idő múlva a bővülés üteme le fog lassulni az „egyenletes teljesítményt nyújtók szintjére”, és ezen a szinten tartható még 25 évig. Ez valóban nagyon sikeres forgatókönyv lenne. Ebben az esetben a felzárkózás teljességgel végbemenne, és a fent leírt pályán végbemenő fejlődés végére a jövedelem a fejlett ipari országokéval azonos szintre kerülne.⁵ Némi szerencsével talán ez is megtörténhet az EU-hoz hamarosan csatlakozók közül a legjobb teljesítményt nyújtókkal. Nehezen képzelhető el, hogy mindnyájuk ezt az utat fogja követni, de a legjobbnak megvan rá az esélye. (Lásd *1.3-as ábra*). Ha realiztikusan szemléljük a dolgot, a szóban forgó országoknak a 3B minimum alszcenáriót, vagy – a sávon belül – ahhoz közel eső pályát kell követniük, mivel a maximális, vagyis a 3A alforgatókönyv már inkább a poszt-szocialista csoda határát súrolja. Ez természetesen nem lenne rossz, a probléma csak az, hogy csodák nem történnek sem Kelet-Ázsiában, sem Kelet-Európában.

A negyedik scenárió (lásd *1.4-as ábra*) ugyancsak felettebb optimista. Fél évszázad alatt történő hétszeres reáljövedelem-növekedés nem túl gyakori a történelemben. Valójában csak nagyon ritkán történt ilyen (Cohen, 1998). Ugyanakkor bizonyos körülmények esetén megtörténhet, egyrészt a vezető átalakuló országok, másrészt néhány alulfejlett poszt-szocialista ország esetében. Az első csoportba – az előző scenárióhoz hasonlóan – erős fundamentumokkal, érett intézményrendszerrel rendelkező gazdaságok, mondjuk, az OECD-tagországok pályázhatnak. Ezek az országok egyszerre kell, hogy egészséges gazdaságpolitikát gyakoroljanak, és előnyt kovácsoljanak az EU-hoz való csatlakozásból, miközben folyamatosan jelentős működő tőkét kell magukhoz vonzaniuk. Például a kelet-európai fejlődő piacok esetében Magyarország és Lengyelország, a FÁK-régió esetében Észtország számára ez a forgatókönyv nem elképzelhetetlen. Kedvező geopolitikai helyzetük és jó minőségű emberi tőkéjük ugyancsak segíthet. De ebben az esetben is a gazdaságpolitika, különösen a vállalkozások kiterjesztésére tett erőfeszítések lesznek meghatározóak. A nyitott árupiac, a rugalmas munkaerőpiac és a jól fejlett tőkepiacok megkönnyítik a vállalkozók számára új cégek alapítását. Az ilyen jellegű vállalkozói privatizáció és a felemelkedő vállalkozói réteg döntő fontosságú a gyors növekedés fenntartása szempontjából (Lavigne 1999, Kolodko, 2000b). A 21. század első évtizedében az ilyen típusú gazdaságok az „élvonalbeliekkel” megegyező, átlagosan 7,5 százalékos ütemben növekednének. Ebben az esetben GDP-jük tíz év alatt megduplázódna, vagyis kétszer hamarabb, mint az első scenárió esetében. Később, amikor a felzárkózás előrehalad, a növekedési ütem 5 százalék körüli szintre csökkenne, majd még később az EU-ra jellemző szintre lassulna.

De ez a scenárió egy másik országtípusra, a nagyon alacsony jövedelemszintről induló gazdaságokra is jellemző lehet. A gyenge intézményrendszer, az instabil fundamentumok, a

---

⁵ Természetesen csak a jövedelem, vagyis a flow. Az életszínvonal, ami mind az eszközök flow-jának, mind annak múltban felhalmozott állományának függvénye, még mindig határozottan alacsonyabb lenne a legfejlettebb társadalmak által élvezett szintnél.

késlekedő strukturális reformok és a gyakran nem megfelelő gazdaságpolitikai válaszreakciók ellenére ezek az országok is elrugaszkozhatnak egy ilyen jellegű felzárkózási folyamat mentén. Ez sok egyéb, a növekedés gyorsulását könnyítő jellemző közül a felzárkózást elősegítő két legfontosabb tényező egybeesésének függvénye. Egyrészt az átmenet friss gyümölcsei, vagyis a liberalizáció és a privatizáció nagyon alacsony szintről induló országokban a tőkebeáramlás és a jobb erőforrás-allokációnak köszönhetően segítik a növekedésgyorsulását. Másrészt az értékes természeti erőforrások nagy mennyiségű FDI-t csábítanak, és ez hosszú ideig a nagyon gyors növekedést generálhat. Azerbajdzsánra például nagyon, és kisebb mértékben Tádzsikisztánra is jól illik ez a kategória. Fejlettségi szintjükből fakadóan nagyobb az esélyük a gyors növekedésre, mivel a vásárlóerő-paritáson számolt egy főre eső GDP-jük nagyon alacsony, 1970, illetve 750 dolláros szintről indult. Ha a többi feltétel teljesül, különösen ha a regionális konfliktusok meggyőző megoldással véget érnek, akkor ezek az országok valóban gyors növekedési pályára állhatnak.

Később, miután az elkövetkező körülbelül 15 évben jelentősen feljavították fejlettségi szintjüket a posztzocialista országok fent elemzett két csoportja különböző ütemben fog bővülni. A fejlettebbek esetében az azt követő 35 évben a növekedési ütem az „egyenletes teljesítményt nyújtókra” jellemző szintre lassul. Valószínűleg ekkor az éves növekedési ütemük a 2–4 százalékos sáv alsó széléhez lesz közelebb. A kevésbé fejlett országok növekedési üteme a sáv felső széléhez, vagyis a négy százalékos szinthez közelít majd, vagy még magasabb, a „nyerőkre” jellemző ütemben fognak bővülni. Ebben a scenárióban, hasonlóan a kettes és a hármas forgatókönyvhöz, a felzárkózási folyamat kritikus része a teljes periódus elején, illetve a középső időszakban fog megtörténni, míg az időszak végéhez közeledve a növekedési ütem feltételezhetően a fejlett ipari országokéval azonos szintre csökken és csak a jelenleg nagyon alacsony szintről induló országok esetében maradhat magasabb szinten.

Ugyanakkor az is megtörténhet, hogy a teljes felzárkózási folyamat megbukik, ha a strukturális reformok végrehajtása és az intézményrendszer kiépítése nem lesz elég mélyreható folyamat. Ez könnyen megtörténhet, ha a politikai helyzet megváltozik. Előfordulhat, hogy a felzárkózás folyamata átmenetileg elhalasztódik, ha a globalizáció letér a pályájáról, és ahelyett, hogy az átmenet iránymutatójává szolgálna, inkább akadályozza azt. A posztzocialista gazdaságok jövője valójában jóval bonyolultabb, mint azt az itt felvázolt hipotetikus forgatókönyvek sejtetik. Az mindenesetre nagyon valószínűtlen, hogy bármelyik gazdaság nagyon hosszú távon, mondjuk, egy vagy két emberöltő idejére ugyanazon a növekedési pályán maradjon. Az országok gyakran válhatnak az egyik pályáról a másikra. Ez mindkét irányban történhet, vagyis felfelé és lefelé is, a hazai és a nemzetközi feltételek módosulásának függvényében. Egyesek külső sokkhatás vagy saját politikai kihágásaik negatív következményeként képtelenek lesznek elkerülni a recesszió fenyegetését. E változások közül sokat teljességgel lehetetlen előrejelezni. Mások meghozott vagy meg nem hozott politikai döntések függvényei lesznek. Ez végül az intézményi háttér fejlettségének és a demokrácia működőképességének lesz a függvénye. Természetesen ez utóbbi is kiszámíthatatlan, különösen az olyan, viszonylag fiatal demokráciák esetében, mint amilyen az összes posztzocialista demokrácia.

Míg a világ bizonyos országainak a jövőbeli fejlődéssel kapcsolatos problémát a növekedési pálya fenntartása jelenti, addig mások számára a küzdelem célja egy gyorsabb

növekedést biztosító pálya elérése lesz (Lucas, 1999). A posztoszocialista gazdaságok jövője a kedvező gazdasági növekedési pályára való ráállástól és attól függ, hogy képesek-e a lehető leghosszabb ideig a kívánt pálya mentén haladni. Számos jövőbeli fejlődési pálya elképzelhető. A végletes esetek hipotetikus előfordulása esetén – ami egyszerűen lehetetlen – egyes posztoszocialista gazdaságok a teljes fél évszázados periódus folyamán az „élvonalbeliekre” jellemző ütemben, rohamosan bővülnének, vagy a „lustákra” jellemző ütemben „bandukolnának”. Ez nemigen történhet meg, mivel nincsenek érvek a mellett, hogy egy ország 7,5 százalékos átlagos növekedést produkálhatna 2050-ig, illetve nem lehetünk annyira pesszimisták, hogy azt feltételezzük, hogy lesz olyan ország, amely nagyon alacsony, mondjuk, 1 százalékos vagy annál is lassabb ütemben fogja növelni kibocsátását. Ezek a gazdaságok várhatóan egyik végletet képviselő csoportba sem tartoznak majd, sokkal valószínűbb a középút, vagyis, hogy a „nyerők” és az „egyenletes teljesítményt nyújtók” közé kerülnek. Ez azt jelenti, hogy a fenti gazdaságoknak sikerülni fog az ezen csoportokra jellemző, kettő és hat százalék közötti növekedési pályán bővülni. Ugyanakkor várható, hogy ezen a nagyon széles sávon belül a növekedési ütem leggyakrabban három és öt százalék között fog fluktuálni.

VIII. Aktív gazdaságpolitika 21. századi felzárkózásra

Amikor a jövőről beszélünk, különbséget kell tennünk a passzív scenáriók és az aktív stratégiák között. Az, hogy a jövőbe vezető utazás milyen pályán halad, számos változó függvénye. Egyesek közülük adottak, így számunkra csak az marad, hogy többé-kevésbé pontosan és világosan előrejelezzük őket. Ugyanakkor a növekedési folyamat jelentős része a választott politikának és annak a politikai képességnek a függvénye, hogy mennyire sikerül a választott úton végighaladni. Újra hangsúlyozzuk, hogy a geopolitikai helyzet, az örökölt kultúra, az emberi tőke és a képzett munkaerő minősége, a népességszám, a termékek és szolgáltatások választékának szélessége, a természeti erőforrások állománya, az ország szépsége és turisztikai adottságai – mindezen tényezők befolyásolják az ország növekedési kilátásait. Közülük egyesek örökre adottak, másokat csak nagyon hosszú idő alatt és csak a bővülő gazdaság nyújtotta feltételek mellett lehet megváltoztatni. De ami a leginkább számít, az a gazdaságpolitika. Egészséges gazdaságpolitika nélkül még a bizonyos tényezők tekintetében fennálló komparatív előny sem segítheti teljes mértékben a fejlődést.

Az olyan, kedvezőbb geopolitikai helyzetben lévő országok, melyek a kiterjedt piacokhoz közel helyezkednek el, mint Észtország Skandináviához, a Cseh Köztársaság Németországhoz, Bulgária Törökországhoz vagy akár Azerbajdzsán Törökországhoz vagy Kirgizisztán Kínához a gyorsabb növekedés szempontjából viszonylag jobb helyzetben vannak. Ez még inkább igaz azokra az országokra, amelyek EU-integrációra készülnek. Azon országok számára, amelyek valós elkötelezettséggel fokozatos intézményépítést hajtanak végre (mint például Magyarország és Lengyelország), az elkövetkezendő években – szemben más fejlődő piacokkal – előnyt jelent ez az erős alap. Sőt már most is ez a helyzet.

E két tényező, vagyis a kedvező geopolitikai helyzet és jelentős előrehaladás az intézményfejlesztés területén, Kelet-Európában már most lendületet ad az EU-tagjelöltek növekedésének. Ezek az országok, még ha fejlettebbek is, mint a Cseh Köztársaság, Észtország vagy Szlovákia, gyorsabban fognak növekedni, mint a régió többi országa. Egy

vagy két évtized múlva az egész csoport a „nyerők” közé kerülhet. Egyesek közülük a rossz gazdaságpolitika vagy kedvezőtlen külső sokkok hatására lefokozódhatnak a rosszabb csoportba. De azért mielőtt felzárkóznak Nyugat-Európához – vagy legalább a viszonylag kevésbé fejlett dél-európai régióhoz –, nem maradhatnak túl sokáig a gyengébb csoportban. Ez azt jelenti, hogy ha időről időre nem is lesznek képesek az éves 5 százalékos növekedési ütem fenntartására, később gyorsan visszatérhetnek erre a pályára.

Ami a jobb teljesítményű gazdaságokat illeti, ezek az országok két különböző csoportból jönnek majd. Az első olyan országokat tömörít, amelyek az átalakulás valódi vezetői, vagyis akik képesek a megfontolt fejlesztési stratégiát összehangolt strukturális reformokkal párosítani. Ez két különböző, ugyanakkor szorosan összefüggő kérdés. A strukturális reformokkal létrehozott egészséges intézményrendszer és javuló piaci kultúra nem helyettesítheti a jó gazdaságpolitikát és a megfontolt fejlesztési stratégiát. Ezek egymást kiegészítik. Az átalakuló országokban nincs egyenes ok-okozati kapcsolat a strukturális reformok és a fejlődés között. Az átalakulás első évtizede legalábbis azt a nyilvánvaló üzenetet közvetítette számunkra, hogy mind ez idáig ilyen jellegű kapcsolat bizonyosan nem lépett életbe. Mivel ez a kapcsolat nem működik automatikusan, ezért annak a kormánypolitika nyílt célkitűzésévé kell válnia.

Eddig három példánk van nagyon gyors ütemű bővülésre, ezek megérdemlik, hogy az „élenjárók” csoportjába soroljuk őket, bár a gyors növekedés csak egy-egy átmeneti időszakra volt jellemző. Észtország 1995–97 között, Lengyelország 1994–97 között átlagosan 6,3 százalékos ütemben növekedett. Szlovákia egy későbbi periódusban volt képes hasonló, 6,2 százalékos növekedést produkálni. Mindhárom országnak és más, az EU-ba igyekvő gazdaságoknak is meglesz az esélyük arra, hogy megismételjék ezt a teljesítményt a jövőben. Ennek azonban feltétele a fiskális és monetáris irányítás jó koordinációja, a jól megtervezett ipari és kereskedelmi politika és a növekedési politikának alárendelt strukturális reformok sora.

A probléma az, hogy mind a FÁK-, mind a kelet-európai régióban a kormányok hajlamosak elhanyagolni a hosszú távú növekedés utóbbi aspektusát. Ez azért van, mert gyakran azt a tanácsot kapják (és hajlamosak buzgón követni ezt az iránymutatást), hogy a további reformok, különösen a teljes körű liberalizáció és privatizáció, önmagában megteremti a hosszú távú bővülés feltételeit. Később, amikor ez utóbbi nem teljesül, a strukturális reformok háttérbe kerülését okolják a „nem várt” alacsony teljesítményért. És ha a politikai és szociális korlátok miatt nincs mód a reformfolyamatok felgyorsítására, akkor a külső sokkokat okolják a növekedési politika sikertelenségéért. Ebből a szempontból az 1998–2000 közötti orosz pénzügyi válság sok átalakuló gazdaság kormányának, csakúgy, mint külföldi intézményei és személyi tanácsadóinak jelentett mentséget, mivel nagyszerűen betöltötte a bűnbak szerepét.

Az „élenjárók” közé bekerülők másik fele a kevésbé fejlett posztszocialista országok közül kerül ki, ezek a gazdaságok – szó szerint – fejlettebb szomszédaikhoz zárkóznak fel. Ha ráadásul ezek az országok külső segély előnyét is élvezik, ami egyes esetekben (például Albánia és Bosznia-Hercegovina esetében) nem elhanyagolható mértékű, akkor igen gyorsan haladhatnak előre. Megtörtént ez az átalakulás első évtizedében, de az elkövetkező évtizedekben gyakrabban fog bekövetkezni. Bosznia-Hercegovina 1996–98 között szokatlanul magas, átlagosan több mint 40 százalékos ütemben bővült, de ez a teljes

mértékben külső forrásokból, főként segélyekből finanszírozott háború utáni felépülésnek tudható be. Albánia 1993–96 közötti átlagos növekedési üteme 9,2 százalék volt. Grúziában 1996–97-es időszakban a GDP éves szinten 10,2 százalékkal bővült. Míg Azerbajdzsánban 1997–98 között az átlagos növekedési ütem 7,9 százalék volt.

Ezek a folyamatok ugyanakkor fenntarthatatlanná válnak a túl gyenge fundamentumok, a gyenge intézményrendszer, az inkonzisztens politika és a negatív külső sokkok jelenléte esetén. Az utóbbi három ország esetében – nem megalapozatlanul – igen gyors növekedést jósolnak a 2000-es évek elejére. Mindnyájuk – az 1999-es háború pusztításaiból felépülő Jugoszláviát is beleértve – bizonyos időszakokra bekerülhet az „élenjárók” csoportjába (Lásd 4. táblázat). Ha ez megtörténik, még nem jelenti azt, hogy a gyors ütemű növekedés hosszú időre garantált. Ennek feltétele egy olyan aktív gazdaságpolitika, amely képes a strukturális reformok és a fejlesztési stratégia megfelelő összehangolására.

A növekedési ütem kis mértékű eltérései nagyon hosszú távon – már egyszerű számítási okokból is – jelentős különbségeket eredményeznek. Ha a következő fél évszázadot tekintjük, akkor a három, illetve a négy százalékos átlagos éves növekedési ütem között fennálló pusztán egyszázalékos különbség nem kevesebb mint 272 százalékos különbséget eredményez a kumulált adatokban. Ez elegendő a felzárkózáshoz és jelentős szakadékok felszámolásához. Ha egy gazdaság, például Magyarország körülbelül 5500 dolláros (piaci árfolyamon számított) jelenbeni GDP-szintről indulna, és képes lenne a következő 50 évben 4 százalékos növekedési ütem fenntartására, akkor a GDP nem kevesebb mint 39 000 dollárra nőne. Ez több mint az USA jelenlegi GDP-je. Ha a következő öt évtizedben a bővülés üteme csak háromszázalékos lenne, akkor 2050-ben „csak” körülbelül 24 000 dollár lenne a GDP.⁶ Ez nemigen elegendő a folyamatosan felfelé mozgó EU átlaghoz való felzárkózáshoz, mert az addigra – még akkor is, ha a következő 50 évben csak két százalékkal bővül is – jelentősen meghaladja az 50 000 dollárt. Így 1 százalékpont ebben az esetben valóban nagy különbséget jelent. És minél magasabb lehetséges növekedési ütemmel számolunk, annál nagyobb az eltérés.

Az, hogy egy adott országban mekkora lesz az egy főre jutó GDP, egyrészt attól függ, hogy mekkora annak kiinduló értéke 2000-ben, másrészt attól, hogy a következő évtizedekben mekkora lesz a növekedési ütem. Ha feltesszük azt, hogy a legfejlettebb ipari országok vásárlóerő-paritás alapján mért egy főre jutó GDP-je körülbelül 30 000 dollár, akkor hány-szorosára kell az átalakuló országok GDP-jének nőnie ahhoz, hogy elérjék ezt a szintet? A szorzó tényező igen széles skálán mozoghat: a legfejlettebb poszt-szocialista ország, vagyis Szlovénia esetében, ahol az egy főre jutó GDP 14 800 dollár, a szorzó tényező

---

⁶ A felzárkózás szempontjából ugyanakkor ésszerűbb a vásárlóerő-paritás alapján számított GDP-t elemezni. Magyarország példáján maradván, a megfelelő értékek 57 000, illetve 35 000 dollár. Módszertanilag vitatott az előbbi összehasonlításoknál használt adatok relevanciája. A vásárlóerő-paritás alapján kalkulált GDP-t mindig fenntartásokkal kell kezelni különösen az átalakuló országok esetében. Kételyeket kell, hogy ébresszen bennünk, ha az 1995-ös vásárlóerő-paritáson vett dollárban számított GDP-adatok szerint Észtország azonos színvonalon van a Cseh Köztársasággal, vagy ha belorusz jövedelemszint majdnem kétszer akkora, mint az ukrán, Macedónia egy főre eső GDP-je pedig majdnem 70 százalékkal magasabb, mint Moldáviáé. A fenti becslések ugyanakkor ugyanazon módszertannal és hasonló feltételezések mellett készültek. Így ha van – és minden bizonnyal van – hiba a fenti számításokban, az még nem jelenti azt, hogy – természetesen a megfelelő fenntartásokkal – ne lehetne azokra bizonyos mértékig támaszkodni.

értéke kettő, míg a legfejletlenebb ország, vagyis a körülbelül 770 dolláros egy főre jutó GDP-vel rendelkező Tádzsikisztán esetében a mutató értéke 39. Míg csak nyolc ország esetében mondható el, hogy ez az arány jobb, mint öt az egyhez, addig nem kevesebb, mint 12 esetben rosszabb, mint tíz az egyhez (2. ábra).

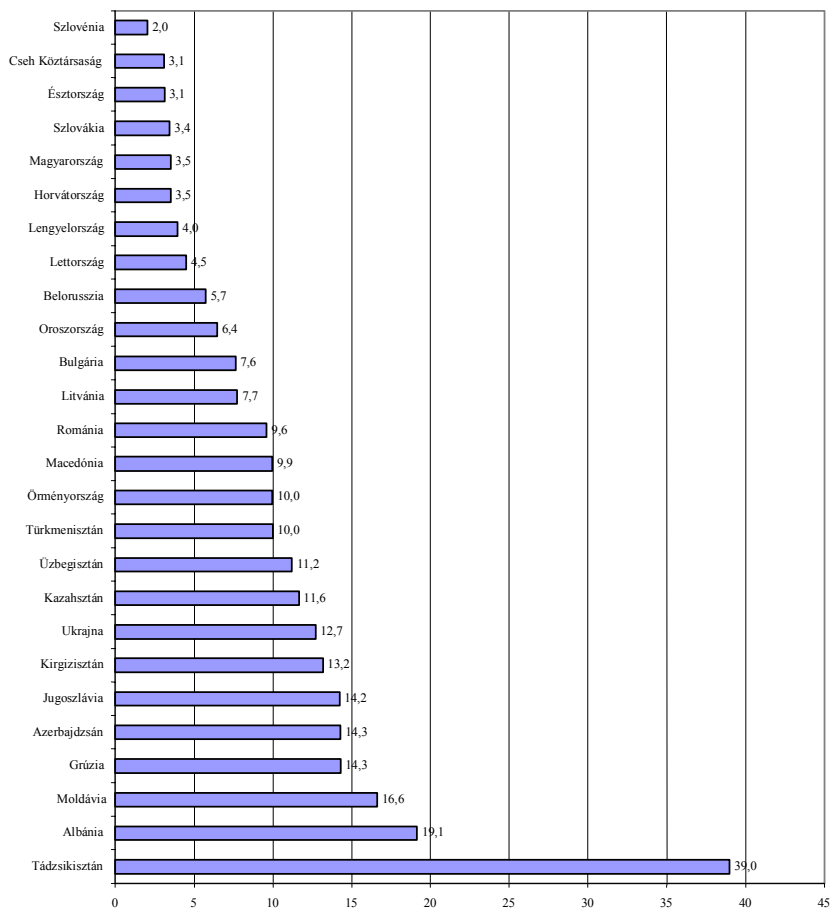
Valójában sok posztoszocialista ország nincs olyan mértékben lemaradva a legmagasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező országoktól, mint azt a GDP-adatok sugallják. A bruttó hozzáadott értéke csak a jelenlegi termelés flow-ja, az életszínvonal más fontos aspektusairól nem hordoz információt. A tranzíciós országokban – a tervgazdasági időszak pozitív örökségének köszönhetően –, hasonlóan az OECD tagországokhoz magas a várható élettartam, az írni-olvasni tudás aránya nagyon magas, a középiskolába beiratkozottak aránya a fejlett ipari társadalmakéhoz hasonló stb. Mindennek jelentős következményei vannak a jövőre nézve, nemcsak azért, mert ez azt jelzi, hogy az emberi erőforrás minősége és így a növekedési kilátások viszonylag jobbak. Ez azt is jelzi, hogy ha a mennyiségi értelemben vett növekedést lineáris folyamatnak tekintjük, akkor ez nem igaz a társadalmi-gazdasági fejlődésre. A jövőben a fejlődés modellje megváltozik, ugyanúgy a fejlettség mérése is javulni fog. Sokkal inkább figyelembe veszik majd az emberi tőke minőségét, a természetes környezet állapotát, a kultúra és a természet elérhetőségét, a városok népsűrűségét és más olyan tényezőket, amelyeket nem vesz figyelembe a GDP mutató. Egyes tételeket, amelyeket idáig figyelembe vettünk és ezzel azt feltételeztük róluk, hogy emelik az életszínvonalat, bizonyos idő múlva akár az életszínvonal-javulás akadályának is tekinthetünk. Így a felzárkózás időtartama akár rövidebb is lehet, mint amennyi időre a kibocsátás mennyiségéhez való felzárkózáshoz van szükség.

A felzárkózás szempontjából sokkal ésszerűbb stabil, de relatíve magas növekedési ütemet fenntartani, mint arra törekedni, hogy adott időn keresztül maximalizáljuk a bővülés sebességét, mivel ez a politika a vártnál hamarabb eléri korlátait. Ebben az esetben a végeredmény kevésbé kedvező a vele járó kockázatokból fakadóan, illetve amiatt, hogy nő a valószínűsége, hogy a gazdaság kikerül az egyensúlyi állapotból, és a bővülés lassulni kezd. Más szavakkal, jobb stratégia mindig a nyerők között lenni, mint azon az áron átmeneti ideig „élenjárónak” lenni, hogy később „az egyenletes teljesítményt nyújtók” vagy akár a „lusták” csapatába kerülünk.

3. ábra

Felzárkózás a fejlett országokhoz

Hányszorosára kellene nőnie a kibocsátásnak ahhoz, hogy a vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP elérje a 30 000 dolláros szintet?

Mindezen tényezők következményeként az egyes posztszocialista országok eltérő időtartam alatt zárkóznak majd fel a fejlett világ kibocsátási szintjéhez. Természetesen a fejlett világbeli gazdaságok bővülnek, így a felzárkózás egy folyamatosan haladó célpont utolérését jelenti. Ugyanakkor a világ vezetőinek jelenlegi termelési szintjét utolérni is igen nagy teljesítmény. Hogy ez mikorra történhet meg? Ez a növekedési pályától függ, attól, hogy egy adott ország inkább az „élenjárók” vagy inkább az „egyenletes teljesítményt nyújtók” közé tartozik-e. A lusták természetesen nem számítanak (5. táblázat).

5. táblázat

A fejlett országokhoz történő felzárkózás időpontja

	Egy főre eső GDP		A 30 000 dolláros * egy főre jutó GDP-szint elérésének időpontja	
	2000-ben*	„Élenjárók”	„Nyerők”	„Egyenletes teljesítményt nyújtók”
Albánia	1569	2041	2060	2100
Örményország	3009	2032	2047	2078
Azerbajdzsán	2101	2037	2055	2090
Belorusszia	5238	2024	2036	2059
Bulgária	3930	2028	2042	2069
Horvátország	8484	2017	2026	2042
Cseh Köztársaság	9699	2016	2023	2038
Észtország	9606	2016	2023	2038
Macedónia	3017	2032	2047	2077
Grúzia	2099	2037	2055	2090
Magyarország	8525	2017	2026	2042
Kazahsztán	2576	2034	2050	2083
Kirgizisztán	2279	2036	2053	2087
Litvánia	6681	2021	2031	2051
Litvánia	3872	2028	2042	2069
Moldávia	1805	2039	2058	2095
Lengyelország	7575	2019	2028	2047
Románia	3124	2031	2046	2076
Oroszország	4654	2026	2038	2063
Szlovákia	8707	2017	2025	2041
Szlovénia	14802	2010	2014	2024
Tádzsikisztán	770	2051	2075	2124
Türkmenisztán	3004	2032	2047	2078
Ukrajna	2357	2035	2052	2086
Üzbegisztán	2681	2034	2048	2082
Jugoszlávia	2108	2037	2055	2090

* 1995. évi vásárlóerő-paritáson, dollárban.

Forrás: A 2000-es egy főre eső GDP a PlanEcon 1999a és 1999b forrásokból származik. Az előrejelzések a szerző saját számításai.

Mindegyik pálya megmutatja számunkra, hogy mekkora távolságot kell legyőzni a felzárkózáshoz és a fejlődési *gap* felszámolásához. A különbség sajnos nemcsak a régmúlt időkben nőtt, de az utolsó évtizedben is tovább mélyült. Az is megtörténhet, hogy egyes esetekben nem egy fél, hanem több évszázadnak is el kell telnie ahhoz, hogy a szakadék

végleg megszűnjön. Ha egyáltalán megszűnik, hiszen az átalakuló országok fejlett ipari gazdaságokhoz való felzárkózása egyáltalán nem szükségszerű folyamat. Csak egy lehetőség és egy esély, amivel lehet élni, illetve amit el lehet szalasztani – mint ahogy az már számtalanszor megesett az emberi történelemben.

A posztoszocialista országoknak meg kell találniuk azt a növekedési pályát, amely lehetővé teszi számukra a felzárkózási folyamatban a még fenntartható, de a lehető leggyorsabb előrehaladást. Csak így lesz értelme az átalakulásnak, és így éri az el végső sikerét. A siker feltétele a türelem, a jó gazdaságpolitika és a kemény munka.

IX. Gazdaságpolitikai következtetések

Mindezt elmondván, itt az ideje, hogy feltegyünk még egy lényeges kérdést: Helyesek-e a fenti elemzések és konklúziók, és különösen jók-e az előrejelzések, amikor annyiszor tévedtek már a posztoszocialista közelmúltban? A válasz három részből áll. Először is, számos figyelmeztetés és jóslat pontosan rámutatott a kockázatokra és a jövőben várható szerencsétlen következményekre, ezeket azonban nem vették kellőképpen figyelembe a politikusok, beleértve a nemzetközi szervezeteket is. Másodsor, helyes az az elméleti feltevés, hogy az átalakuló országok gyorsan növekvő gazdasággá válhatnak, ugyanakkor az ehhez szükséges feltételek – többek között az elkövetett politikai hibáknak köszönhetően – eddig nem álltak fenn. Végül harmadsor, itt az ideje, hogy jogosan azt várjuk, hogy a szükséges feltételek megteremthetők, így a növekedés felgyorsulhat. De ugyanakkor vannak a különbségek és léteznek kockázatok.

Az egyik különbség a jelenlegi és az akkori helyzet között, hogy most azt hisszük, hogy sokkal jobban tudjuk, mi az, ami működik a posztoszocialista gazdaságban, és miért, illetve mi az, ami nem, és miért. Ugyanakkor megmarad a kockázata annak, hogy uralkodóvá válik az a helytelen feltételezés, miszerint a felszabadított piaci erők maguk véghezviszik a fejlődést, bár már tudnunk kellene, hogy ez nem igaz. Ebből következik, hogy a kormányok egészséges fejlesztési stratégiájának és a nemzetközi közösség bölcs közreműködésének – beleértve a hivatalos és a civil szervezeteket is – támogatnia kell a piaci erőket.

Következő különbség a múlt és a jelen között, hogy az új évszázad kezdetén már minden átalakuló gazdaság növekszik. Így a kérdés már nem az, hogy hogyan vessünk véget a recessziónak és a válságnak, hanem az, hogy hogyan gyorsítsuk fel a növekedési ütemet, illetve hogyan tartsuk fenn a lehető legmagasabb szinten, a lehető leghosszabb ideig. Folyamatos kihívást jelent, hogy hogyan hajtsuk végre mindezt a születő posztoszocialista piac és demokrácia specifikus intézményi és politikai környezetében. Ezen specifikus tényezők figyelmen kívül hagyása jelenti a második kockázatot.

Az első évtizedben gyakorolt gazdaságpolitikák nagy részben az úgynevezett Washingtoni Konszenzusból eredeztethetők, bár ezeket a strukturális reformokat egy másik kihívás megválaszolására tervezték (*Williamson*, 1990 és 1997). Ennek ellenére a posztoszocialista országokban ez a gazdaságpolitika nagymértékben meghatározta a strukturális reformok irányát és a változások folyamatát (*Stiglitz*, 1998). Az átalakulás folyamatának ugyanakkor jelentős ellentétes irányú hatása volt. Az alkalmazott politika nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és ez alternatív megoldások kereséséhez vezetett (*Kolodko – Nuti*, 1997). Amint a posztoszocialista piacok fejlődtek, úgy jelentkeztek újabbnál

újabb problémák, gondok és kérdések. Az ezekre adott válaszok különbözőek voltak, és új megközelítések fejlődtek ki. Miután számos következtetés és gazdaságpolitikai opció látott napvilágot, tíz fő politikai következtetést kell itt közzétennünk (Kolodko, 1999a).

Először, az intézményi háttér a legfontosabb tényező a gyors és tartós növekedés elérése szempontjából. Az intézményi háttérrel a kormány által irányított, előre megtervezett – és nem spontán vagy véletlenszerű – folyamatban kell megteremteni. Azokban az országokban, ahol a kormány kellőképpen elkötelezett volt az intézményépítésben, a kilátás hamarabb következett be, a növekedés tartósabb volt, és jobbak a fenntartható fejlődésre vonatkozó kilátások. Azokban az országokban, ahol a kormány az új intézmények spontán megjelenésére számított, nem voltak képesek ezen komplex folyamatok megfelelő kezelésére, és lemaradtak mind az átmenet, mind a reálgazdasági növekedés tekintetében. Az intézményépítésnek fokozatosan kell végbemennie. A folyamatot érő külső tényezők hatásait folyamatosan nyomon kell követni, és az alkalmazott politikát ennek megfelelően rendszeresen igazítani és korrigálni kell. Nem szabad a torz piacgazdaságok tapasztalataiból kiindulni, inkább meg kell értenünk a fejlődő posztzocialista gazdaságok sajátosságait. Ez különösen igaz a privatizáció és a tőkepiacok fejlődése tekintetében.

Másodszor, a költségvetés mérete kevésbé fontos, mint a kormánypolitika minősége és az, hogy milyen módon hajtják végre a változtatásokat (Tanzi, 1997). Az átalakuló gazdaságokban a költségvetési rendszer mélyreható átstrukturálása sokkal fontosabb, mint az újraelosztás méretének csökkentése. A fiskális transzfereket a nem kompetitív szektorok felől az intézményépítés (beleértve a szükséges viselkedési és kulturális változtatásokat) felé és az emberi tőke és az infrastruktúra felé irányuló befektetésekbe kell átcsoportosítani. A kormányzati kiadások megkurtításán keresztül a költségvetés méretének csökkentésére vonatkozó kísérletek többet árthatnak, mint használnak az átmeneti recesszióból való kilátás, illetve a gyors és fenntartható növekedés szempontjából. Még akkor is, ha azt valljuk, hogy a kis költségvetés jobb, mint a nagy (ami általában igaz is), a méretcsökkentés gazdasági visszaeséshez és az életszínvonal csökkenéséhez vezethet. A kiadásokat nem szabad pusztán a költségvetési prudencia illúziója miatt csökkenteni, inkább át kell strukturálni azokat.

Harmadszor, amennyiben az intézményszervezést figyelmen kívül hagyják, és az spontán folyamat, illetve a liberalizált piaci erők tárgyává válik, akkor intézményi vákuum keletkezik és „informális intézményesedés” megy végbe. A korrupció és a szervezett bűnözés terjedése az informális intézményesedés extrém példái. Ez a két legsúlyosabb probléma azokban az országokban, ahol a liberalizáció és a privatizáció gyenge kormányzat alatt ment végbe. A kormányok néha azért gyengék, mert túl nagyok, de az átalakuló gazdaságokban gyakran azért gyengék, mert túl hamar csökkentették a költségvetést, mielőtt a fejlődő piac és a civil szervezetek képesek lettek volna az állam megfelelő funkcióit átvállalni. Még akkor is, ha a méretcsökkentés célja a fiskális újraelosztás arányának annak érdekében történő csökkentése, hogy serkentsék a tőkeképződést, és így a befektetéseket és a növekedést, nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy az informális intézményrendszer elleni harc fiskális értelemben is igen költséges. Az idő előtt, vagy túl kíméletlenül csökkentett költségvetés esetleg nem elég erős ahhoz, hogy sikeresen fellépessen ebben a harcban, így a feketepiac gyors növekedésbe kezdhet, míg a „fehér” gazdaságban a problémák tovább halmozódnak. Így a profit a feketegazdaságban halmozódik, míg a fehérgazdaságban a

jövedelmek csökkennek. Ezáltal, egy, a költségvetés és a társadalompolitika szempontjából számos negatív következménnyel járó, politikailag fenntarthatatlan folyamat során a profit „privatizálódik”, míg a veszteség „szocializálódik”.

Negyedszer, az átalakuló gazdaságokban a politikának meg kell céloznia a jogrendszer oly módon történő átalakítását és korszerűsítését, hogy az a piacgazdaságot szolgálhassa. Az új törvények megalkotása és bevezetése – kereskedelmi és adózási jogszabályok, tőkepiaci szabályozások, a tulajdonjogok védelme, a törstellenes törvények, a bankfelügyelet, a fogyasztóvédelem és a környezetvédelem – nagyon fontos és illene őket gyakorlatba helyezni, mielőtt az állami vagyont teljes mértékben privatizálnák. A piacgazdaság szempontjából megfelelő jogrendszer kialakítása ügyének jóval előbbre kellene kerülnie a nemzetközi szervezetek listáján. Ennek fontosabb és sürgősebb ügynek kell lennie, mint a kereskedelem liberalizációja és a privatizáció, mivel az utóbbiak csak akkor járulhatnak hozzá az egészséges növekedéshez, ha az előbbi biztosítva van.

Ötödször, a posztoszocialista gazdaságokban végbemenő deregulációnak nélkülözhetetlen része a feladatok egy részének a központi kormányzattól a helyi kormányzatoknak történő átadása. Ez azt jelenti, hogy bizonyos mértékű decentralizációra szükség van az államháztartásban, és a helyi önkormányzatok nagyobb fiskális autonómiát kell, hogy élvezhessenek. A központi kormányzat feladatainak helyi szintre történő delegálása az önkormányzatok szerepének erősítésével kell, hogy párosuljon. A fokozatos intézményépítés szempontjából elengedhetetlen, hogy a kormányzat két szintjét egyetlen entitás két részének tekintsék. Ha az önkormányzatok nem erősödnek meg, miközben a központi költségvetés csökken, akkor az egészséges piaci erők nem kaphatnak támogatást az új intézményi környezettől és a liberalizáció és privatizáció kevésbé javítja a tőkeallokációt, illetve a hatékonyságot.

Hatodszor, a civil szervezetek fejlődésének fel kell gyorsulnia. Jelentősebb nemzetközi technikai és pénzügyi támogatást kell juttatni a civil szervezetek megerősítését célzó erőfeszítésekhez. Az állami és a magánszektor mellett ezek a szervezetek a piacgazdaság és a polgári társadalom nélkülözhetetlen harmadik pillérét alkotják. A közélet különböző területein aktív civil szervezetek széles köre szükséges az állam és a társadalom között folyamatosan fennálló feszültségek enyhítésére. A bővülő magánszektor egyedül nem tudja kellőképpen kitölteni ezt az űrt. A közélet bizonyos területei sem az államra, sem a vállalkozásorientált magánszektorra nem támaszkodhatnak. A civil szervezetek által biztosított intézményi infrastruktúra nélkül a sikeres rendszerváltás és a gyors minőségi növekedés még problematikusabbá válik, a posztoszocialista nemzetek még gyerekcipőben járó piacgazdasága és demokráciája nem tud kellőképpen fejlődni, az átalakulás nem megy végbe maradéktalanul.

Hetedszer, a jövedelempolitika és az egyenlő növekedés nagyon fontos feltétele a fenntartható növekedésnek, és így az átalakulás teljes sikerének. Mivel az átalakulás kezdeti időszakában az egyenlőtlenségek növekedése elkerülhetetlen, az államnak – fiskális és szociálpolitikai eszközeivel – aktív szerepet kell játszania a jövedelemegyenlőtlenségek kezelésében. Egy bizonyos határon túl a jövedelemdiszparitások akadályozzák a gazdasági tevékenység bővülését, késleltetik a kilábalást és lassítják a gazdasági növekedést. A jelentős aránytalanságok gátolják a kritikus intézményi és strukturális reformokat.

Nyolcadszor, a posztoszocialista országok piacgazdaságba vezető átmenete a világméretű globalizációs folyamat kontextusában megy végbe. Így a világgazdaságba való integrálódás nélkülözhetetlen része a folyamatnak. Ezt óvatosan kell kezelni. Különös figyelmet kell szentelni a rövid lejáratú tőkeáramlás liberalizációjának. A folyamatot csak a fiskális és a monetáris hatóságok ellenőrzésével és a nemzetközi pénzügyi intézmények támogatásával lehet sikeresen végrehajtani. Jobb később liberalizálni a tőkepiacokat, mint idő előtt. Előbb az intézményépítéssel kell megfelelően előrehaladni és a stabilizációval egyensúlyt kell teremteni. Csak ekkor kellene a pénzügyi piacokat fokozatosan liberalizálni. Másképp a fiatal és fejlődő demokráciák lakossága nem támogatja a piaci mechanizmusok bevezetését vagy a világgazdasági integrációt, és akár ellenségessé is válhat ezen folyamatokkal szemben.

Kilencedszer, a nemzetközi szervezeteknek nemcsak a globalizációt, de a regionális integrációt és együttműködést is támogatnia kell. A gyors és tartós növekedés feltétele az export bővülése, mely részben az erős regionális kapcsolatok függvénye. Ehhez meg kell teremteni az intézményi hátteret export-import bankok, árutőzsdék, hitelgarancia cégek stb. létrehozásával. Ennek kellene az EBRD direkt hitelnyújtáson és technikai segítségnyújtáson alapuló intézményépítési törekvéseinek középpontjában állnia. A piaci infrastruktúrának ez a része igen alulfejlett az átalakuló országokban, és a regionális kereskedelem, illetve a határon túli működőtőke-befektetések lemaradásban vannak a többi folyamathoz képest. Ami a fenntartható növekedés motorjaként kéne, hogy funkcionáljon, az jelenleg inkább akadályt jelent.

Tizedszer, a Bretton Woods-i intézményeknek át kellene gondolniuk az átalakuló országok irányában követett eddigi gyakorlatukat. Míg az IMF-nek a pénzügyi fizetőképességet, a valutakonvertibilitást és a fiskális, illetve monetáris stabilizációt kellene hangsúlyoznia, a Világbanknak elsősorban a kiegyensúlyozott növekedésre és a fenntartható fejlődésre kellene koncentrálnia. A gazdaságpolitika e két területe gyakran hadilábon áll egymással. A döntéshozók gyakran felcserélik a gazdaságpolitika céljait az eszközeivel, annak érdekében, hogy a hosszú távú növekedéssel és fejlődéssel szemben a rövid távú stabilizációt részesítsék előnyben. A döntéshozóknak nem szabad csak a stabilizációs politikára támaszkodniuk, hanem meg kell keresniük a megfelelő egyensúlyt a stabilizációs politika és a közép-, illetve hosszú távú fejlesztési stratégiák között. A fiskális és a monetáris politikát kell alárendelni a fejlesztési stratégiának és nem fordítva. A Világbank társadalmi-gazdasági fejlődésre vonatkozó kritériumai legalább olyan fontosak, mint az IMF fiskális és monetáris kritériumai. Az egyik szemünkkel mindig figyelniük kéne, hogy a pénzügyi politikának milyen hatása van a növekedésre, a tőkeallokációra, a jövedelemelosztásra és a szociális hálóra.

Ahogy a feltételek változnak és újabb kihívások jelentkeznek, a gazdaságpolitikai elveket a jövőben is felül kell vizsgálni. Folyamatosnak kell lennie a fenntartható és gyors növekedést elősegítő gazdaságpolitikáról szóló konszenzusra való törekvésnek. Különösen, mivel adott a felzárkózás lehetősége. Ilyen esélyt nem szabad elszalasztani.

Hivatkozások

- Alesina, Alberto* [1997]: The Political Economy of High and Low Growth. In: Boris Pleskovic – Joseph E. Stiglitz (eds), Annual Bank Conference on Development Economics 1996. Washington, D.C., World Bank, 217–37.
- Bauer, Tamás* [1978]: Investment Cycles in Planned Economies. *Acta Economica*, xxi, March, 243–60.
- Blejer, Mario I. – Marko Skreb* (eds.) [2000]: *Transition. The First Decade*, Kluwer Academic Publishers (forthcoming).
- Borensztein, Eduardo – Peter J. Montiel* [1991]: Savings, Investment, and Growth in Eastern Europe. In: Georg H. Winckler (ed.): Central and Eastern Europe Roads to Growth, Washington, D.C., International Monetary Fund and Austrian National Bank, 153–87.
- Cohen, Daniel* [1998]: The wealth of the world and the poverty of nations. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- EBRD [1997]: Transition Report 1997: Enterprise Performance and Growth. London, European Bank for Reconstruction and Development.
- EBRD [1999]: Transition Report 1999: Ten years of transition. London, European Bank for Reconstruction and Development.
- Economist [2000]: Ex-Soviet Union. A ghost lurks. *The Economist*, January 29th, o. 60.
- Fischer, Stanley – Ratna Sahay, – Carlos A. Vegh* [1997]: “From transition to market: evidence and growth prospects. In: Salvatore Zechinni (ed.): Lessons from the Economic Transition. Central and Eastern Europe in the 1990s. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 79–102.
- Gomulka, Stanislaw* [1990]: Stabilizacja i wzrost: Polska 1989–2000. [Stabilization and Growth: Poland 1989–2000] In: Grzegorz W. Kolodko (ed.): Polityka finansowa – nierównowaga – stabilizacja (II) [Financial Policy – Disequilibrium – Stabilization (II)] Warsaw, Research Institute of Finance, 303–21.
- IMF [1991]: World Economic Outlook, Washington, D.C., International Monetary Fund (May).
- IMF [1992]: World Economic Outlook. Washington, D.C., International Monetary Fund (October).
- IMF [1999]: World Economic Outlook. Washington, D.C., International Monetary Fund (October).
- Kolodko, Grzegorz W.* [1976]: Economic Growth Cycles in the Centrally Planned Economy: The Case of Poland, *Working Papers*, Warsaw, Institute for Economic Development, Warsaw School of Economics (SGPiS).
- Kolodko, Grzegorz W.* [1991]: Inflation Stabilization in Poland: A Year After. *Rivista di Politica Economica*, 6 (June), 289–330.
- Kolodko, Grzegorz W.* [1992a]: Economics of Transition: From Shortageflation to Stagflation, the Case of Poland. In: Armand Clesse – Rudolf Tökes (eds): Preventing a New East–West Divide: The Economic and Social Imperatives of the Future Europe. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 172–81.

- Kolodko, Grzegorz W.* [1992b]: From Output Collapse to Sustainable Growth in Transition Economies: The Fiscal Implications, Washington, D.C., International Monetary Fund (December).
- Kolodko, Grzegorz W.* [1999a]: Ten Years of Postsocialist Transition. Lessons for Policy Reform. *Policy Research Working Paper*, 2095, Washington, D.C., The World Bank (April).
- Kolodko, Grzegorz W.* [1999b]: Fiscal Policy and Capital Formation in Transition Economies. *EMERGO. Journal of Transforming Economies and Societies*, Vol. 6, No. 3 (Summer), 33–62.
- Kolodko, Grzegorz W.* [1999c]: Equity Issues in Policymaking in Transition Economies, in Vito Tanzi, Ke-young Chu, – Sanjeev Gupta (eds.): *Economic Policy and Equity*. Washington, D.C., International Monetary Fund, 150–88.
- Kolodko, Grzegorz W.* [1999d]: Transition to a market economy and sustained growth. Implications for the post-Washington consensus. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 32, No. 3, (September), 233–61.
- Kolodko, Grzegorz W.* [2000a]: From Shock to Therapy. The Political Economy of Postsocialist Transformation. Oxford, Oxford University Press.
- Kolodko, Grzegorz W.* [2000b]: Transition to a Market and Entrepreneurship. The Systemic Factors and Policy Options. *Communist and Post-Communist Studies*. Vol. 33, No. 2, (June),
- Kolodko, Grzegorz W.* – *Walter W. McMahon* [1987]: Stagflation and Shortageflation: A Comparative Approach. *Kyklos*, XI, 2, 176–97.
- Kolodko, Grzegorz W.* – *Domenico M. Nuti* [1997]: The Polish Alternative: Old Myths, Hard Facts, and New Strategies in the Successful Transformation of the Polish Economy. *Research for Action*, 33, Helsinki, UNU/WIDER.
- Kornai, János* [1986]: The Hungarian Reform Process: Visions, Hopes, and Reality. *Journal of Economic Literature*, XXIV, 4, 1, 687–737.
- Kozminski, Andrzej K.* [1993]: *Catching Up? Organizational and Management Change in The Ex-Socialist Block*. Albany, N.Y., State University of New York Press.
- Lavigne, Marie* [1999]: *The Economics of Transition: From Socialist Economy to Market Economy*, (second edition). Chatham, Kent, Macmillan.
- Lucas, Robert E.* [1999]: Some Macroeconomics for the 21st Century. Chicago, Il., The University of Chicago (September), mimeo.
- Milanovic, Branko* [1998]: Income, Inequality, and Poverty during the Transition from Planned to Market Economy. Washington, D.C., World Bank.
- Montes, Manuel – Vladimir Popov* [1999]: The Asian Crisis Turns Global, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Mundell, Robert A.* [1997]: The Great Contractions in Transition Economies, in Blejer, Mario I. – Marko Skreb (eds.): *Macroeconomic Stabilization in Transition Economies*. London, Cambridge University Press, 73–99.
- North, Douglass C.* [1997]: The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem. *WIDER Annual Lectures*, 1, Helsinki: UNU/WIDER (March).

- Nuti, Domenico M.* [1992]: Lessons from Stabilization and Reform in Central Eastern Europe. CEC Working Papers, 92, Brussels, Council of the European Community (May).
- PlanEcon [1999a]: Review and Outlook for the Former Soviet Republics. Washington, D.C.. PlanEcon, Inc., (October).
- PlanEcon [1999b]: Review and Outlook for the Eastern Europe. Washington, D.C., PlanEcon, Inc., (December).
- Poznanski, Kazimierz* [1996]: Lengyelország's Protracted Transition: Institutional Change and Economic Growth. Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- Poznanski, Kazimierz* [1997]: Comparative Transition Theory: Recession and Recovery in Post-Communist Economies. Conference paper presented at "Transition Strategies, Alternatives, and Outcomes, Helsinki, UNU/WIDER, 15–17 May.
- Stiglitz, Joseph E.* [1998]: More Instruments and Broader Goals: Moving towards the Post-Washington Consensus. *WIDER Annual Lectures*, 2, Helsinki: UNU/WIDER (January).
- Summers, Lawrence* [1992]: The Next Decade in Central and Eastern Europe," In: Christopher Clague – Gordon C. Rauser (eds.): The Emergence of Market Economies in Eastern Europe. Cambridge, Ma. and Oxford, UK, Blackwell, 25–34.
- Tanzi, Vito* [1997]: Reconsidering the Fiscal Role of Government: The International Perspective, *American Economic Review*, Vol. 87, No. 2 (May), 164–8.
- UNDP [1999]: Human Development Report 1997, New York: Oxford University Press.
- Williamson, John* [1990]: What Washington Means by Policy Reform. In: John Williamson (ed.), Latin American Adjustment: How Much has Happened? Washington, D.C., Institute for International Economics.
- Williamson, John* [1997]: The Washington Consensus Revisited. In: Louis Emmerij (ed.): Economic and Social Development into the XXI Century. Washington, D.C., Inter-American Development Bank.
- World Bank [1997]: Global Economic Prospects and the Developing Countries, Washington, D.C., World Bank.

Globalization and Catching-up: From Recession to Growth in Transition Economies

Grzegorz W. Kolodko

The transitional recession in Eastern Europe and the former Soviet Union has lasted much longer than expected. It has been the result of both the legacy of the past and policy mistakes. Due to structural reforms and gradual institution-building, the postsocialist economies have started to recover, and some leading countries have been able to build up a certain amount of momentum towards fast growth. There is a possibility that, within the wider context of globalization, several of these emerging market economies will be able in a matter of one or two generations to catch up with the more advanced industrial countries. In the 1st Part of the article we published the chapters analyzing the experiences of the transition up to now. The 2nd Part contains the author's views about the future.